

سیره معصومان علیهم السلام در ماه رمضان

رمضان، ماه قرآن و نیایش

حجت الاسلام والمسلمین علی رضا انصاری*

عن أبي جعفر عليه السلام: «لِكُلِّ شَيْءٍ رِبْعٌ وَرِبْعُ الْقُرْآنِ شَهْرُ رَمَضَانَ»^۱ برای هر چیز، بهاری است و بهار قرآن، ماه رمضان است.»

الف. رمضان، ماه انس با قرآن

جلسه اول، با بخشی از سیره معصومان علیهم السلام در خصوص اهمیت دادن و رعایت آداب ماه رمضان آشنا شدیم. در این جلسه، به ذکر قسمت‌هایی دیگر از سیره معصومان علیهم السلام در این ماه مبادرت می‌ورزیم؛ یعنی بیان گفتار و سیره اهل بیت علیهم السلام درباره قرآن و نیایش. آن بزرگواران قرآن کریم را تلاوت کرده، به آموزه‌های آن عمل می‌نمودند و دیگران را نیز به

* پژوهشگر حوزه علمیه.

۱. کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۶۳۰.

این امر سفارش می‌کردند. معصومان علیهم‌السلام تأکید داشتند که در ماه رمضان، بیشتر به قرآن توجه کنیم. در این نوشتار، به تبیین محورهایی چند در این باره می‌پردازیم:

۱. پیوند ماه رمضان با قرآن

یکی از ویژگی‌های ماه رمضان، نزول قرآن در آن است. اگر یک شب آن، بهتر از هزار ماه است، به دلیل نزول قرآن کریم است: «شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ؛^۱ ماه رمضان، [همان ماهی است] که در آن، قرآن فرو فرستاده شده است.» شاید علت اینکه در روایات از ماه رمضان به نام «بهار قرآن» یاد شده، به جهت وجود همین پیوند دوسویه باشد. امام باقر علیه‌السلام می‌فرماید: «لِكُلِّ شَيْءٍ رَّبِيعٌ وَرَبِيعُ الْقُرْآنِ شَهْرُ رَمَضَانَ؛^۲ برای هر چیزی بهاری است و بهار قرآن، ماه رمضان است.» بنابراین، بایسته است که در این ماه شریف، با قرآن بیشتر ارتباط برقرار کنیم.

۲. اهمیت و فضیلت قرائت قرآن

رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم تلاوت قرآن را گفت‌وگو با خداوند دانسته و فرمود: «إِذَا أَحَبَّ أَحَدُكُمْ أَنْ يُحَدِّثَ رَبَّهُ فَلْيَقْرَأِ الْقُرْآنَ؛^۳ هرگاه کسی از شما دوست داشت با پروردگارش سخن بگوید، باید قرآن تلاوت کند.»

همچنین فرمود: «أَفْضَلُ عِبَادَةٍ أُمَّتِي قِرَاءَةُ الْقُرْآنِ؛^۴ برترین عبادت امت من، تلاوت قرآن است.»

تلاوت قرآن برای همگان حیات‌بخش است؛ اما برای جوانان برکات خاصی دارد. امام صادق علیه‌السلام در این باره فرموده: «مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ وَهُوَ شَابٌّ مُؤْمِنٌ اخْتَلَطَ الْقُرْآنُ بِلَحْمِهِ وَدَمِهِ؛^۵ انسان مؤمن که در سن جوانی قرآن را تلاوت کند، قرآن با گوشت و خون او آمیخته می‌شود.»

۱. قدر، آیه ۳.

۲. کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۶۳۰.

۳. علی بن حسام‌الدین متقی هندی، کنز العمال، ج ۱، ص ۵۱۰.

۴. مجلسی، بحار الأنوار، ج ۸۹، ص ۴۱۹.

۵. کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۶۰۳.

مجلس سوم: سیره معصومان علیهم السلام در ماه رمضان: رمضان، ماه قرآن و نیایش ■ ۳۹

تلاوت قرآن در همه زمان‌ها، جان آدمی را طراوت و نشاط می‌بخشد؛ اما شب قدر، زمان مناسب‌تری برای این فیض است و البته آداب خاصی دارد؛ چنان‌که امام باقر علیه السلام فرمود: در شب قدر، قرآن را جلوی روی خود بگشایید و بگویید: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِكِتَابِكَ الْمُنَزَّلِ وَمَا فِيهِ وَفِيهِ اسْمُكَ الْأَعْظَمُ الْأَكْبَرُ...»^۱ خداوندا! از تو می‌خواهم به حق کتابی که نازل شده و به حق آنچه در آن است که نام عظیم و بزرگ تو در آن است...» همچنین از امام صادق علیه السلام روایت شده که در شب قدر، قرآن را بر سر بگذارید و بگویید: «اللَّهُمَّ بِحَقِّ هَذَا الْقُرْآنِ وَبِحَقِّ مَنْ أُرْسِلْتَهُ...»^۲ خداوندا! به حق این قرآن و به حق آن‌کسی که او را با این قرآن فرستاده‌ای...»

معصومان علیهم السلام در ماه رمضان تلاوت قرآن را جزء برنامه خود قرار داده بودند؛ تا آنجا که امام سجاد علیه السلام در این ماه مبارک، چهل بار قرآن را ختم می‌کرد.^۳ علی بن مغیره می‌گوید: «خدمت حضرت موسی بن جعفر علیه السلام رسیدم و عرضه داشتم: پدرم از جدت درباره ختم قرآن در هر شب سؤال نمود. حضرت جواب داد: در ماه رمضان، به هر اندازه که می‌توانی، انجام بده. از آن‌پس، پدرم در ماه رمضان، چهل مرتبه ختم قرآن می‌کرد. من هم بعد از پدرم چنین می‌کنم.»^۴

۳. مهجوریت‌زدایی از قرآن

یکی از چیزهایی که اهل بیت علیهم السلام همواره بر آن تأکید نموده‌اند، مهجوریت‌زدایی از قرآن است. برای این منظور، باید با قرآن بیشتر انس پیدا کنیم و طبق آموزه‌های آن عمل نماییم. ماه رمضان، فرصت خوبی است که پرونده قرآنی خودمان را بازخوانی کنیم تا آیه: «وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا»^۵ شامل حال ما نشود.

بحمدالله، جامعه ما در عرصه تلاوت، حفظ، قرائت و تفسیر قرآن، گام‌های خوبی برداشته است؛ اما باید اذعان کرد که این امر، کافی نیست؛ زیرا قرآن انتظار دارد که فضای جامعه،

۱. ابن طاووس، *إقبال الاعمال*، ج ۱، ص ۱۸۶.

۲. همان، ص ۱۸۷.

۳. شیخ عباس قمی، *مفاتیح الجنان*، ص ۲۹۲.

۴. مجلسی، *بحار الأنوار*، ج ۹۵، ص ۵.

۵. فرقان، آیه ۳۰: «و گفت فرستاده خدا: پروردگارا! همانا قوم من این قرآن را مهجور کردند.»

رنگ‌وبوی قرآنی داشته باشد و همه مسلمانان هر روز این آیه را آویزه گوش خود قرار دهند: «فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ»^۱ پس هر قدر که برایتان امکان دارد، قرآن بخوانید.»

ما باید فرزندانمان را با تلاوت قرآن مأنوس کنیم و خانه‌های خویش را با تلاوت آیات الهی، نورانی نماییم: «تَوَرَّوْا بِيُوتِكُمْ بِتِلَاوَةِ الْقُرْآنِ»^۲ خانه‌های خود را با خواندن قرآن نورانی کنید.» از این رو، بایسته است که هر روز چند آیه از قرآن را بخوانیم. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «الْقُرْآنُ عَهْدُ اللَّهِ إِلَى خَلْقِهِ فَقَدْ يَنْبَغِي لِلْمَرْءِ الْمُسْلِمِ أَنْ يَنْظُرَ فِي عَهْدِهِ وَأَنْ يَقْرَأَ مِنْهُ فِي كُلِّ يَوْمٍ خَمْسِينَ آيَةً»^۳ قرآن، عهدنامه خدا برای مردم است. پس، شایسته است که مسلمان در هر روز، پنجاه آیه از آن را بخواند.»

از همه مهم‌تر اینکه همه ما باید به قرآن عمل کنیم تا جامعه به رشد و کمال برسد و اقتدار اسلام نمایان گردد. به قول علامه اقبال لاهوری:

نقش قرآن چون‌که بر عالم نشست نقشه‌های پاپ و کاهن را شکست
فاش گویم آنچه در دل مضمراست این کتابی نیست، چیزی دیگر است
چون‌که در جان رفت جان دیگر شود جان که دیگر شد جهان دیگر شود^۴
سزاوار نیست که وصیت پیشوای شیعیان، امیر مؤمنان، علی علیه السلام را فراموش کنیم که فرمود:
«اللَّهُ فِي الْقُرْآنِ لَا يَسْبِقُكُمْ بِالْعَمَلِ بِهِ غَيْرُكُمْ»^۵ خدا را! خدا را! درباره قرآن؛ مبادا دیگران در
عمل به دستوراتش از شما پیشی گیرند.» شیخ سلیمان ندوی، شیخ الاسلام پاکستان،
می‌گوید: «روزی در اوج شهرت اقبال لاهوری، او را در شهر لاهور ملاقات کردم. به او
گفتم: بسیار شگفت‌آور است که من و امثال من که عمری را به تحصیل در علوم مذهبی
گذرانده‌ایم، هیچ‌کدام نتوانسته‌ایم به اندازه شما در معارف اسلامی و تأثیر آن در افکار مردم
مؤثر باشیم. راز موفقیت شما در چیست؟ اقبال در پاسخ گفت: اگر به‌زعم شما توانسته باشم

۱. مزمل، آیه ۲۰: «آنچه برای شما امکان‌پذیر است، قرآن بخوانید.»

۲. کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۶۱۰.

۳. همان، ص ۶۰۹.

۴. محمد اقبال لاهوری، کلیات اشعار فارسی، ص ۷۷.

۵. محمد بن حسین الشریف الرضی، نهج البلاغه، ص ۴۲۲.

مجلس سوم: سیره معصومان علیهم‌السلام در ماه رمضان: رمضان، ماه قرآن و نیایش ■ ۴۱

در این باره موفق شوم، شاید مؤثرترین عامل ذهنی و فکری من، مولود این خاطره باشد که در نتیجه توصیه و تشویق پدرم، قرآن را زیاد مطالعه می‌کردم. روزی هنگام صبح که مشغول تلاوت قرآن بودم، پدرم از جلوی اتاق من عبور کرد و مرا در همان حال دید. آن‌گاه پرسید: اقبال! چه می‌خوانی؟ گفتم: «قرآن می‌خوانم». گفت: «بسیار خوب! لیکن دلم می‌خواهد قرآن را آن‌چنان بخوانی که گویا قرآن بر تو نازل شده است و خدا دارد با تو سخن می‌گوید!» این توصیه پدرم، در من اثر تازه‌ای گذاشت. از آن‌پس، قرآن را به روش مورد نظر او تلاوت می‌کردم. بنابراین، اگر اثری در نشر معارف اسلامی از من به جای مانده است، مولود همان توصیه است.^۱

اقبال، قرآن را همیشه با لحن جالب و دل‌کش قرائت می‌نمود و در آن حال، گریه می‌کرد؛ حتی اوراق مصحف نیز از اشک‌های او تر می‌شد.^۲

رهبر معظم انقلاب، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، انزوای قرآن در جامعه اسلامی را چنین توصیف می‌کند:

«امروز نگاهی به صحنه زندگی مسلمانان بیفکنید، ببینید قرآن در کجاست؟ در دستگاه‌های حکومت، در نظام‌های اقتصادی، در تنظیم روابط و مناسبات مردم با یکدیگر، در مدرسه‌ها و دانشگاه‌ها، در سیاست خارجی و روابط با دولت‌ها، در تقسیم ثروت‌های ملی میان قشرهای مردم، در خلق و خوی مدیران جوامع اسلامی و همه قشرهای ملت‌ها که کم‌بیش از آنان تأثیر می‌پذیرند، در رفتار فردی حکام اسلامی، در روابط زن و مرد، در خوراک و پوشاک، در کدام جلوه اصلی زندگی؟ در کاخ‌ها، در سپرده‌ها و اندوخته‌های بانکی، در معاشرت‌ها، در کجای حرکت عمومی و اجتماعی انسان‌ها؟ ... سید جمال صد سال پیش از این می‌گریست و می‌گریاند که قرآن مخصوص هدیه‌دادن و زینت‌کردن و خواندن بر مقبره‌ها و نهادن بر طاقچه‌هاست؟ در این صد سال، چه تغییری حاصل شده است؟ آیا وضع قرآن برای امت قرآن نگران‌کننده نیست؟»^۳

۱. علی‌اکبر دیلمی، *آنس با قرآن*، ص ۴۲.

۲. جعفر شهیدی و محمدرضا حکیمی، *یادنامه علامه امینی*، مقاله «قرآن و اقبال»، ص ۳۵۷.

۳. پیام آیت‌الله خامنه‌ای، بهمن‌ماه ۱۳۶۴.

۴. سیره علما نسبت به قرآن

عالمان دین هم به پیروی از اهل بیت علیهم‌السلام در ماه رمضان و هم بعد از آن، به تلاوت قرآن می‌پرداختند. خانم مرضیه حدیده‌چی (دباغ) نقل می‌کند: «وقتی غذای امام را داخل اتاق می‌بردم، وارد اتاق که می‌شدم، می‌دیدم قرآن را باز کرده‌اند و مشغول قرائت قرآن هستند. مدتی این مسئله (کثرت قرائت قرآن)، ذهنم را مشغول کرده بود تا اینکه روزی به امام عرض کردم: حاج آقا! شما سراپای وجودتان قرآن عملی است. دیگر چرا این‌قدر قرآن می‌خوانید؟ امام مکثی کردند و فرمودند: هرکس بخواهد از آدمیت سر در بیاورد و آدم بشود، باید دائم قرآن بخواند.»^۱

محدث قمی می‌نویسد: «... میرداماد، قرآن مجید را بسیار تلاوت می‌نمود؛ به طوری که یکی از افراد مورد اعتماد، برای من نقل کرده که در هر شب، پانزده جزء قرآن می‌خواند.»^۲ از جمله عباداتی که شیخ انصاری از سن بلوغ تا آخر عمر بر آن مداومت می‌کرد، قرائت یک جزء قرآن در هر روز بود.^۳

یادمان نرود که برای برقراری ارتباط بیشتر با قرآن، باید از صاحب آن کمک بخواهیم؛ همان‌گونه که امام سجاد علیه‌السلام عرضه داشت: «اللَّهُمَّ إِنَّكَ أَعْتَنِي عَلَى خْتَمِ كِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَهُ نُورًا، وَجَعَلْتَهُ مَهْمِنًا عَلَيَّ كُلِّ كِتَابٍ أَنْزَلْتَهُ، وَفَضَّلْتَهُ عَلَيَّ كُلِّ حَدِيثٍ قَصَصْتَهُ؛^۴ خدایا! تو مرا بر ختم کتاب خود یاری کردی؛ همان کتابی که برای روشنگری فرو فرستادی و آن را بر هر کتابی که نازل کرده‌ای، گواه ساخته‌ای و بر تمام سخنانی که بیان نموده‌ای، برتری داده‌ای.»

۵. تأثیر قرآن بر غیرمسلمانان

آموزه‌های قرآن، فرازمانی و فرامنطقه‌ای است. از این رو، غیرمسلمان را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. امروزه کم نیستند دانشمندان غیرمسلمان که سخت تحت تأثیر تعلیم حیات‌بخش

۱. غلامعلی رجائی، برداشت‌هایی از سیره امام خمینی علیه‌السلام، ج ۳، ص ۱۲.

۲. جعفر سبحانی، سیمای فرزندگان، ص ۱۷۲.

۳. همان، ص ۱۶۲.

۴. علی بن الحسین علیه‌السلام، الصحیفة السجادیة، دعای ۴۲، ص ۱۷۴.

مجلس سوم: سیره معصومان علیهم السلام در ماه رمضان: رمضان، ماه قرآن و نیایش ■ ۴۳

قرآن قرار گرفته‌اند؛ نمونه این امر، دکتر «گاری میلر»، یکی از مبلغان فعال مسیحی است که در سال ۱۹۷۷م با تأثیرپذیری از آیات قرآن، به اسلام ایمان آورد. او درباره چگونگی اسلام آوردنش می‌گوید:

«روزی شروع به خواندن قرآن کردم تا بتوانم اشتباه و خطایی در آن پیدا کنم و با این کار، عظمت مسیحیت را در دید مسلمانان بالا ببرم؛ چون فکر می‌کردم قرآنی که چهارده قرن پیش در صحرا نازل شده است، باید قدیمی و پُر از اشتباه باشد؛ اما متوجه شدم در قرآن، اشتباهی وجود ندارد و حتی قرآن به مسائل و امور فراوانی پرداخته که در کتاب‌های آسمانی دیگر، اثری از آنها دیده نمی‌شود. این کتاب، کنجکاو و تعجب مرا برانگیخت تا آن را کامل مطالعه کنم. هنگام خواندن قرآن، به آیه شگفت‌انگیز ۸۲ سوره نساء رسیدم که می‌فرماید: «أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَكَلِمَاتٍ مِّنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا؛ آیا به قرآن [عمیقاً] نمی‌اندیشند؟ چنانچه از سوی غیر خدا بود، همانا در آن اختلاف بسیاری می‌یافتند.»^۱

ب. دعا و نیایش

یکی از موضوعاتی که قرآن بدان تأکید کرده و معصومان علیهم السلام به آن بها داده‌اند، دعا و نیایش است. این دو، در تعلیمات اسلام جایگاه ویژه‌ای دارند؛ تا آنجا که قسمت عمده عبادات اسلامی را دعا و نیایش تشکیل می‌دهد؛ به گونه‌ای که روح عبادت، دعا شمرده شده است. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «أَفْزَعُوا إِلَى اللَّهِ فِي حَوَائِجِكُمْ وَالْجُئُوا إِلَيْهِ فِي مُلِمَّاتِكُمْ وَتَضَرَّعُوا إِلَيْهِ وَادْعُوهُ فَإِنَّ الدُّعَاءَ مَخُّ الْعِبَادَةِ»^۲ در نیازهای خود و هنگام بروز مشکلات، از خداوند مدد بطلبید و در سختی‌ها به او پناه ببرید و در پیشگاه او، تضرع و دعا کنید؛ چراکه دعا، روح و مغز عبادت است.»

همچنین پیامبر صلی الله علیه و آله دعا را اسلحه مؤمن، ستون خیمه دین و نور آسمان‌ها و زمین معرفی کرده: «الدُّعَاءُ سِلَاحُ الْمُؤْمِنِ وَعَمُودُ الدِّينِ وَنُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ.»^۳ این مسئله، به قدری

۱. www.esteva.ir/news-367.htm

۲. ابن فهد حلی، *عدة الداعي ونجاح الساعي*، ص ۴۰.

۳. کلینی، *الکافی*، ج ۲، ص ۴۶۸.

مهم است که قرآن می‌فرماید: «قُلْ مَا يَعْبُؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ»^۱ بگو: پروردگارم به شما اعتنایی نمی‌کند، اگر دعای شما نباشد.»^۲

البته اهمیت این موضوع، در ماه رمضان بیشتر از زمان‌های دیگر است. از این رو، در این ماه دعاهای مخصوصی از اهل بیت علیهم‌السلام رسیده است که تنها به ذکر عناوین آنها اکتفا می‌شود:

- دعای وقت دیدن هلال ماه مبارک رمضان؛

- دعای پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در وقت آغاز ماه رمضان؛

- دعای پیغمبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در شب اول رمضان؛

- دعای ابوحمزه ثمالی در هر شب؛

- دعای سحر؛

- دعای اول صحیفه سجادیه؛

- دعای وقت افطار؛

- دعای امام زین‌العابدین علیه‌السلام در شب‌های نوزدهم و بیست و یکم؛

- دعای پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و امام باقر علیه‌السلام و امام صادق علیه‌السلام و امام کاظم علیه‌السلام در ماه مبارک رمضان؛

- دعای پیامبر و امام زین‌العابدین در شب بیست و هفتم؛

- دعای پیامبر در شب آخر هر ماه؛

- دعای وداع با ماه رمضان.

یکی از این دعاها، دعای سحر است که از اهمیت خاصی برخوردار است. امام باقر علیه‌السلام می‌فرماید: «لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مِنْ عَظْمِ هَذِهِ الْمَسَائِلِ عِنْدَ اللَّهِ وَسُرْعَةَ إِجَابَتِهِ لَصَاحِبَهَا لَأَقْتُلُوا عَلَيْهِ وَكَوْا بِالسِّيُوفِ»^۳ اگر مردم عظمت این دعا را نزد خدا بدانند و از اجابت سریع آن آگاه باشند، خود را برای آن به کشتن می‌دهند، گرچه با شمشیر باشد.

معصومان علیهم‌السلام در قالب این دعاها به ما راه خداشناسی، قرب الهی و سبک زندگی را یاد داده‌اند؛ همچنان‌که امام علی علیه‌السلام با دعای کمیل، امام حسین علیه‌السلام با دعای عرفه و نیز امام سجاد علیه‌السلام با دعای ابوحمزه ثمالی، مناجات‌های پنجگانه و دعاهای صحیفه سجادیه، به ما

۱. نور، آیه ۶۳.

۲. مکارم شیرازی و دیگران، پیام امام امیرالمؤمنین علیه‌السلام، ج ۲، ص ۵۱۸.

۳. ابن طاووس، إقبال الاعمال، ج ۱، ص ۷۷.

مجلس سوم: سیره معصومان علیهم السلام در ماه رمضان: رمضان، ماه قرآن و نیایش ■ ۴۵

آموخته‌اند که راه رسیدن به خدا و کسب معنویات و مادیات، از دعا می‌گذرد. انبیای الهی نیز به برکت دعا و مناجات خالصانه خود، مقام نبوت را کسب کردند و به خواسته‌هایی رسیدند که به حسب ظاهر برای انسان امکان‌پذیر نیست.

ج. اعتکاف

اعتکاف، در اصل به معنای محبوس ماندن و مدت طولانی در کنار چیزی قرار گرفتن است و در اصطلاح شرع، توقف در مساجد برای عبادت می‌باشد. اعتکاف، فرصت مناسبی است که انسان با گریز از هوای نفس و دوری از اشتغالات، با محبوب خود مأنوس گردیده، با سوز دل و اشک دیده، خانه دل را صفا دهد و با خدا خلوت کند. در این خلوت، معتکف خود را مهمان و خدا را میزبان به حساب می‌آورد. مهمان بر این باور است که اگر مهمان خوبی هم نباشد، صاحبخانه با فضل و کرم خویش با وی خوب برخورد می‌کند. در اعتکاف، معتکف از پوسته عبادت عبور کرده، به باطن بندگی دست می‌یابد. از این رو، خداوند بنده‌اش را به فراغت برای خلوت با خودش فرامی‌خواند تا به مرتبه انس با خدا نایل شود؛ چنان‌که امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «فِي التَّوْرَةِ مَكْتُوبٌ يَا ابْنَ آدَمَ تَفَرَّغْ لِعِبَادَتِي أَمَلًا قَلْبِكَ غَنِيًّا وَلَا أَكَلِكَ إِلَيَّ طَلْبِكَ وَعَلَيَّ أَنْ أَسُدَّ فَاقَتَكَ وَأَمَلًا قَلْبِكَ خَوْفًا مِنِّي وَإِنْ لَمْ تَفَرَّغْ لِعِبَادَتِي أَمَلًا قَلْبِكَ شُغْلًا بِالدُّنْيَا ثُمَّ لَا أَسُدُّ فَاقَتَكَ وَأَكَلِكَ إِلَيَّ طَلْبِكَ»^۱ در تورات به نقل از خدا آمده... ای فرزند آدم! برای عبادت من، فراغت پدید آور تا دل تو را از بی‌نیازی سرشار کنم و بدون آنکه درخواست نمایی، نیازت را برآورده سازم و دلت را از خوف و خشیت خود لبریز نمایم؛ اما اگر فراغت برای بندگی من فراهم نکنی، قلبت را به دنیا سرگرم نمایم و نیازت را برطرف نکرده، به تلاش خودت واگذار خواهم کرد.»

خلوت‌گزیده را به تماشا چه حاجت است؟!^۲

چون کوی دوست هست، به صحرا چه حاجت است؟!^۳

ای مدعی برو که مرا با تو کار نیست

احباب حاضرند، به اعدا چه حاجت است؟!^۴

۱. کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۸۳.

۲. شمس‌الدین محمد شیرازی، دیوان حافظ، ص ۳۳.

اعتکاف، در تمامی روزهای سال، به‌جز موارد خاص، مستحب است؛ البته اعتکاف در ماه رمضان، از هر زمانی بهتر است. از این رو، اهل بیت علیهم‌السلام به دیگران سفارش می‌نمودند که در ماه رمضان اعتکاف کنند و خود نیز در ایام رمضان، به‌ویژه در دهه آخر آن، معتکف می‌شدند. امام صادق علیه‌السلام فرمود: «لَا اَعْتِكَافَ إِلَّا فِي الْعَشْرِ الْأَوَّخِرِ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ؛^۱ اعتکافی نیست، مگر در ده روز آخر ماه رمضان.»

از امام صادق علیه‌السلام نقل شده که رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرمود: «اعْتِكَافُ عَشْرِ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ يَعْدِلُ حَجَّتَيْنِ وَعُمْرَتَيْنِ؛^۲ اعتکاف ده روز در ماه رمضان، معادل [ثواب] دو حج و دو عمره است.» از این رو، پیامبر در ماه رمضان اعتکاف می‌کرد.^۳

اعتکاف در ماه رمضان، به‌گونه‌ای اهمیت داشت که اگر اعتکاف در ماه رمضان قضا می‌شد، پیامبر قضای آن را انجام می‌داد؛ چنان‌که در یکی از سال‌ها که به جهت بروز جنگ بدر نتوانسته بود اعتکاف کند، دو دهه اعتکاف نمود که یک دهه آن، به جهت قضای ماه رمضان گذشته بود.^۴

د. شب‌زنده‌داری

یکی از آداب مهم شب‌های قدر، احیا و شب‌زنده‌داری است. این امر، بسیار مورد توجه اهل بیت علیهم‌السلام بوده است. از این رو، ایشان به احیای شب قدر می‌پرداختند و تا سحر بیدار می‌ماندند. معصومان علیهم‌السلام، نه تنها خود شب‌زنده‌داری می‌کردند، بلکه خانواده، کودکان و فرزندان خویش را به انجام آن وادار می‌ساختند. روایت شده است که رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در شب بیست‌وسوم ماه رمضان، خانواده خود را از خواب بیدار می‌کرد و آب به صورت آنها می‌پاشید تا در سحر بیدار بمانند.^۵ فاطمه زهرا علیها‌السلام نیز نمی‌گذاشت کسی از فرزندان در آن شب به خواب رود و آنان را با کمی غذا و یا ایجاد آمادگی و استراحت‌کردن در روز، آماده

۱. شیخ طوسی، الاستبصار، ج ۲، ص ۱۲۶ و ۱۲۷.

۲. شیخ صدوق، من لا یحضره الفقیه، ج ۲، ص ۱۸۸.

۳. کلینی، الکافی، ج ۴، ص ۱۷۶.

۴. حرّ عاملی، وسائل‌الشیعه، ج ۷، ص ۳۹۷.

۵. نعمان بن محمد مغربی (ابن حیون)، دعائم‌الاسلام، ج ۱، ص ۲۸۲.

مجلس سوم: سیره معصومان علیهم السلام در ماه رمضان: رمضان، ماه قرآن و نیایش ■ ۴۷

می ساخت و می فرمود: «محروم، کسی است که از خیر این شب بی نصیب بماند.»^۱ امام کاظم علیه السلام فرمود: «مَنْ اغْتَسَلَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ وَأَحْيَاهَا إِلَى طُلُوعِ الْفَجْرِ خَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ؛^۲ کسی که در شب قدر غسل کرده و تا طلوع صبح بیدار مانده و مشغول عبادت و نیایش الهی باشد، از گناهانش پاک می شود.» پیامبر فرمود: «کسی که شب قدر را با ایمان و اعتقاد و با عمل مقبول به عبادت و دعا زنده نگاه دارد، خداوند گناهان گذشته اش را می آمرزد.»^۳

نقل شده که امام صادق علیه السلام سخت مریض بود. چون شب بیست و سوم ماه رمضان رسید، به خدمتکار خود فرمود که ایشان را به مسجد ببرد و آن شب را در مسجد تا به صبح مشغول دعا و نیایش بود.^۴ نکته بسیار مهمی که درباره احیای شب قدر باید به آن توجه کرد، این است که اولاً: شب را تا سفیده صبح به عبادت و دعا بگذرانیم. ثانیاً: به بیداری چشم قناعت نکنیم؛ زیرا آنچه اهمیت دارد، بیداری دل و آگاهی و بصیرتی است که انسان را در محضر الهی و قرآن و فرشتگان آسمانی، مؤدب و لایق گرداند.

سحرخیزان چه ویژگی هایی دارند و چگونه شب زنده داری می کنند؟

در آیات و روایات به پاسخ اشاره شده است؛ چنان که خداوند در آیه ۱۶ سوره سجده وضع سحرخیزان را چنین بیان می کند: «تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ؛ پهلوهایشان از خوابگاه ها جدا می گردد و پروردگارشان را از روی بیم و طمع می خوانند و از آنچه روزی شان کردیم، انفاق می کنند.»

امام علی علیه السلام درباره اوصاف شب زنده داران می فرماید: «شبها پاهای خود را برای عبادت جفت می کنند. آیات قرآن را با آرامی و شمرده شمرده تلاوت می نمایند. با زمزمه آن آیات و دقت در معنای آنها، غمی عارفانه در دل خویش ایجاد می کنند و دواى دردهای خود را از آن می جویند. هرچه از زبان قرآن می شنوند، مثل این است که به چشم می بینند. هرگاه به آیه ای از آیات رحمت می رسند، بدان طمع می بندند و قلبشان از شوق لبریز می گردد و

۱. شیخ عباس قمی، مفاتیح الجنان، اعمال شب ۲۳ رمضان.

۲. شیخ صدوق، فضائل الأشهر الثلاثة، ص ۱۳۷.

۳. مجلسی، بحار الأنوار، ج ۹۴، ص ۱۰.

۴. شیخ عباس قمی، مفاتیح الجنان، اعمال شب ۲۱ رمضان.

چون به آیه‌ای از آیات قهر و غضب می‌رسند، بدان گوش فرامی‌دهند و مانند این است که آهنگ بالا و پایین رفتن شعله‌های جهنم به گوششان می‌رسد. کمرها را به عبادت خم کرده، پیشانی‌ها و کف دست‌ها و زانو‌ها و سرانگشت پاهای خود را به خاک می‌سایند و از خداوند آزادی خویش را می‌طلبند.^۱

علمای ربانی نیز به پیروی از اهل بیت علیهم‌السلام شب‌های ماه رمضان را غنیمت شمرده، آن را با دعا، نماز و یاد خدا سپری می‌کردند. بی‌تردید، یکی از علل موفقیت آنان، سحرخیزی است. اگر شخصیتی همچون ملا صدرا رحمته‌الله، قله بلند حکمت متعالیه را فتح کرد، به برکت سحرخیزی و دعا بود.^۲ می‌گویند مرحوم آیت‌الله سید محمدباقر درچه‌ای، استاد آیت‌الله بروجردی، در قنوت نماز شب خود دعای ابوحمزه ثمالی را ایستاده می‌خواند.^۳ به قول سعدی شیرازی:

کنونت که چشم است اشکی بیار زبان در دهان است عذری بیار
یکی از فرزند امام خمینی رحمته‌الله می‌گوید: «شبی در ماه رمضان، در پشت بام خوابیده بودم، دیدم صدایی می‌آید. بلند شدم و متوجه شدم که آقاست که در تاریکی نماز می‌خواند. دست‌هایش را به آسمان بلند کرده و گریه می‌کند.»^۴ علامه طباطبایی رحمته‌الله نیز شب‌های ماه رمضان را تا صبح بیدار بود. مقداری مطالعه می‌کرد و بقیه را به دعا، قرائت قرآن و نماز مشغول بود.^۵ در این باره، شعر حافظ شیرازی خواندنی است:

دوش وقت سحر از غصه نجاتم دادند و اندر آن ظلمت شب آب حیاتم دادند
چه مبارک سحری بود و چه فرخنده‌شبی آن شب قدر که این تازه براتم دادند
همت حافظ و انفاس سحرخیزان بود که ز بند غم ایام نجاتم دادند^۶

۱. صبحی صالح، نهج البلاغه، نامه ۴۵، ص ۴۲۰.

۲. رضا مختاری، سیمای فرزندان، ص ۱۶۴.

۳. همان، ص ۲۲۸.

۴. همان، ص ۱۵۹.

۵. همان، ص ۱۶۳.

۶. شمس‌الدین محمد شیرازی، دیوان حافظ، ص ۱۸۳.

مجلس سوم: سیره معصومان علیهم السلام در ماه رمضان: رمضان، ماه قرآن و نیایش ■ ۴۹

گویند سید صدرالدین عاملی، یکی از علمای بزرگ اصفهان، در یکی از شب‌های ماه رمضان وارد حرم امیر مؤمنان علیه السلام شد و در گوشه‌ای مشغول خواندن دعای ابو حمزه ثمالی گردید. وقتی به این جمله رسید: «الهی لَا تُؤَدِّبْنِي بِعُقُوبَتِكَ؛ خداوندا! مرا به کیفر خود ادب مکن»، اشک و گریه او را فراگرفت و پیوسته آن جمله نورانی را با حال گریه تکرار کرد تا اینکه از هوش رفت.^۱

خوشا به حال ستارگان نورانی شب‌های ظلمانی که از مصادیق روشن این آیات الهی‌اند که فرموده: «كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ * وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ؛^۲ شب‌ها اندکی می‌خفتند و در سحرگاهان [از خدا] طلب آمرزش می‌کردند.»

۵. کمک به فقیران

یکی از آموزه‌های مهم اسلام، فقرزدایی و کمک به محرومان است. این امر، به گونه‌ای اهمیت دارد که قرآن در اموال مسلمان برای فقیران حق خاصی قایل شده است: «وَقِيَ أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ؛^۳ در اموالشان برای سائل و محروم، حقی [معین] وجود دارد.» امام صادق علیه السلام فرمود: «کسی که مؤمنی را سیر کند، بهشت بر او واجب می‌شود؛ مَن أَشْبَعَ مُؤْمِنًا، وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ.»^۴ بر این اساس، معصومان علیهم السلام در همه ایام، به ویژه در ایام رمضان، به محرومان کمک می‌کردند. ابن عباس می‌گوید: «بخشنده‌ترین افراد، رسول اکرم صلی الله علیه و آله بود و ایشان بیشترین جود و کرم را در ماه رمضان داشت.»^۵

درباره امام سجاد علیه السلام گفته‌اند: «هرگاه ماه رمضان می‌رسید، حضرت هر روز درهمی صدقه می‌داد و می‌فرمود: امیدوارم که شب قدر را دریابم و از آن بهره گیرم؛ كَانَ إِذَا دَخَلَ شَهْرَ رَمَضَانَ تَصَدَّقَ فِي كُلِّ يَوْمٍ بِدِرْهَمٍ فَيَقُولُ لَعَلِّي أُصِيبُ لَيْلَةَ الْقَدْرِ.»^۶

۱. رضا مختاری، سیمای فرزندان، ص ۱۷۰ - ۱۷۱.

۲. ذاریات، آیه ۱۷ - ۱۸.

۳. ذاریات، آیه ۱۹.

۴. کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۲۰۰.

۵. بهاء‌الدین خرمشاهی، پیام پیامبر، ج ۱، ص ۶۳۳.

۶. مجلسی، بحار الأنوار، ج ۹۵، ص ۸۲.

البته کمک اهل بیت علیهم السلام به محرومان، اختصاصی به ماه رمضان نداشت و در فرصت‌های دیگر نیز انجام می‌شد. از این رو، امام علی علیه السلام مالک اشتر را به حمایت از قشر آسیب‌پذیر سفارش کرد و فرمود: «**ثُمَّ اللَّهُ اللَّهُ فِي الطَّبَقَةِ السُّفْلَى مِنَ الَّذِينَ لَا حِيلَةَ لَهُمْ وَالْمَسَاكِينِ**»^۱

ابوالطفیل می‌گوید: علی علیه السلام در دوران حکومت خویش، افراد مستمند و بینوا را مورد عنایت قرار می‌داد. روزی او را مشاهده کردم که بچه‌های یتیم و بی‌سرپرست را جمع نموده و سفره مناسبی باز کرده و غسل و سایر نیازمندی‌ها را دور هم چیده و لقمه‌های لذیذ و عسلی بر دهان آنان می‌گذازد. این منظره آن‌چنان مؤثر و جالب بود که یکی از اصحابش گفت: «ای کاش! من هم یتیم بودم و این چنین مورد الطاف علی قرار می‌گرفتم»^۲

امام علی علیه السلام در جای دیگر فرمود: «اگر می‌خواستم، می‌توانستم از غسل پاک و از مغز گندم و بافته‌های ابریشم برای خود غذا و لباس فراهم آورم؛ اما هیئات که هوای نفس بر من چیره گردد و حرص و طمع مرا وادارد که طعام‌های لذیذ برگزینم؛ درحالی‌که در حجاز یا یمامه، کسی باشد که به قرص نانی نرسد و یا هرگز شکمی سیر نخورد یا من سیر بخواهم و پیرامونم شکم‌هایی که از گرسنگی به پشت چسبیده‌اند و جگرهای سوخته وجود داشته باشد»^۳

و. عفو و گذشت

یکی از فضایل اخلاقی، عفو و گذشت است. عفو، نوعی نرمش قهرمانانه و برخورد مهربانانه است که از سعه صدر، بردباری و متانت اخلاقی فرد حکایت می‌کند. این امر، در رأس ارزش‌های اخلاقی قرار دارد. علی علیه السلام می‌فرماید: «**الْعَفْوُ تَاجُ الْمَكَارِمِ**؛ عفو و گذشت، زینت فضایل اخلاقی است.» در مقابل، نداشتن روحیه گذشت، عیب محسوب می‌شود. آن

۱. ابن شعبه حرانی، *تحف العقول*، ص ۱۴۱: «خدا را، خدا را در کار طبقه فرودست که هیچ کاری از

دستشان برنمی‌آید، نیز بیماران زمین‌گیر.»

۲. مجلسی، *بحار الأنوار*، ج ۴۱، ص ۲۹.

۳. صبحی صالح، *نهج البلاغه*، نامه ۴۵.

۴. تمیمی آمدی، *غرر الحکم ودرر الکلم*، ج ۱، ص ۱۴۰.

مجلس سوم: سیره معصومان علیهم السلام در ماه رمضان: رمضان، ماه قرآن و نیایش ■ ۵۱

حضرت فرمود: «کمبود عفو و گذشت، زشت‌ترین عیب‌ها و شتاب برای انتقام، بزرگ‌ترین گناه است.»^۱ دلیل کارنگی می‌گوید: «ما صاحب آن خُلق سلیم و روح ملکوتی نیستیم که بتوانیم دشمن خود را دوست بداریم؛ ولی برای سلامت و خوشی خود باید آنها را ببخشیم و فراموششان کنیم.»^۲

یکی از خصوصیات معصومان علیهم السلام عفو و گذشت می‌باشد. ایشان در هر زمان، به‌ویژه در ماه رمضان، اقدام به این امر می‌نمودند و خطاکاران یا دشمنان خود را می‌بخشیدند و برای آنان دعا می‌کردند؛ چنان‌که رسول خدا صلی الله علیه و آله در حق اهانت‌کنندگان به خویش دعا کرد و فرمود: «إِنِّي لَمْ أَبْعَثْ لِعَانًا وَلَكِنِّي بُعِثْتُ دَاعِيًا وَرَحْمَةً، اللَّهُمَّ اهْدِ قَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ»^۳ برای لعن و نفرین برانگیخته نشده‌ام؛ بلکه برای دعوت به حق و رحمت برانگیخته شده‌ام. خدایا! قوم مرا هدایت کن؛ چرا که نادان‌اند.» همچنین پس از فتح مکه و درحالی‌که بسیاری از ساکنان مکه منتظر انتقام گرفتن توسط رسول خدا صلی الله علیه و آله بودند، پیامبر آنان را بخشید و با اعلام عفو عمومی همگان، جز چند نفر، فرمود: «ادْهَبُوا فَإِنَّكُمْ الطُّلُقَاءُ»^۴ بروید که همه شما آزادید.» این بخشش، حتی وحشی (قاتل حمزه سید الشهداء) را شامل شد.^۵

محمد بن عجلان می‌گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم که فرمود: وقتی ماه رمضان فرامی‌رسید، علی بن حسین علیه السلام هیچ غلام و کنیزی را مؤاخذه نمی‌کرد و اگر عمل خلافی انجام می‌دادند، آن را می‌نوشت. وقتی شب آخر ماه رمضان می‌رسید، همه را فرامی‌خواند و آن‌گاه نوشته را بیرون می‌آورد و خلاف‌کاری‌های آنها را متذکر می‌شد و از همه اقرار می‌گرفت. سپس برمی‌خاست و می‌فرمود: همگی بلند بگویید: «ای علی بن حسین! همان‌طور که تو اعمال ما را برشمردی، پروردگارت نیز آنچه را تو انجام داده‌ای، به حساب آورده و نوشته‌ای دارد که به حق علیه تو سخن می‌گوید. هیچ عمل کوچک و بزرگی را از آنچه به

۱. همان، ج ۴، ص ۵۰۵.

۲. دلیل کارنگی، آیین زندگی، ص ۱۳۱.

۳. مسلم بن حجاج قشیری نیشابوری، صحیح مسلم، ص ۲۵۹۹.

۴. یعقوبی، تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۶۰.

۵. ابو عمر یوسف بن عبدالله (ابن عبدالبر)، الاستیعاب فی معرفة الأصحاب، ج ۴، ص ۱۵۶۵.

جا آورده‌ای، فروگذار نکرده و به حساب می‌آورد. تو آنچه را که نزد اوست، خواهی یافت؛ همان‌طور که ما اعمال خود را نزد تو یافته‌ایم. پس، از ما بگذر و عفو نما. چنان‌که دوست‌داری او از تو درگذرد، تو هم از ما درگذر که او را بخشنده و مهربان و آمرزنده خواهی یافت. ای علی بن حسین! ذلت خود را در برابر پروردگار حاکم عادل به یادآور که به اندازه خردلی ظلم نخواهد کرد و هر عملی را به جا خواهد آورد. از ما درگذر و عفو نما تا خداوند هم از تو بگذرد!»

در این هنگام، گریه‌ها شروع می‌شد و مناجات با خدا به میان می‌آمد تا آنکه حضرت آنها را می‌بوسید و می‌فرمود: از شما درگذشتم. آیا شما هم از من درگذشتید؟ آیا از من راضی شدید؟ همه می‌گفتند: ای آقای ما! ما از تو درگذشتیم! تو به ما بدی نکردی! آن‌گاه حضرت می‌فرمود که همه بگویند: خدایا! علی بن حسین را عفو نما، همان‌طور که ما را عفو کرد. او را از آتش آزاد کن، چنان‌که ما را از بردگی آزاد کرد. و خود حضرت فرمود: آمین رب العالمین، و بعد همه را آزاد می‌نمود.^۱

ما نیز به پیروی از اهل بیت علیهم‌السلام در ماه رمضان باید همدیگر را بخشیده، کینه و کدورت‌ها را کنار بگذاریم و برای همدیگر دعا نماییم. در ضمن، یادمان نرود که بر اساس برخی گزارش‌ها، تعداد بسیاری از افراد به دلیل بدهکاری و مشکلات زندگی در زندان هستند. بودن اینان در زندان، معمولاً مشکلی را حل نمی‌کند. طلبکاران می‌توانند این گروه را عفو نمایند که بهترین لذت‌ها، در عفو است.

در عصر زعامت مرحوم آیت‌الله العظمی سید ابوالحسن اصفهانی رحمته‌الله، شبی از شب‌ها که ایشان در نجف اشرف نماز مغرب و عشا را به جماعت می‌خواند، بین نماز، شخصی فرزند فاضل و شایسته او را با کارد به قتل رساند. وقتی از خبر قتل فرزندش باخبر شد، با بردباری و صبوری فرمود: «لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ». بعد بلند شد و نماز عشا را خواند. وقتی خدمتش رسیدند و درباره قاتل فرزندش پرسیدند، فرمود: او را عفو کردم.^۲

۱. مجلسی، بحار الأنوار، ج ۹۵، ص ۱۸۶.

۲. رضا مختاری، سیمای فرزندان، ص ۳۳۶.

ز. اهتمام ویژه به دهه آخر رمضان

همان‌طور که اشاره شد، همه روزها و شب‌های رمضان از اهمیت بالایی برخوردار است. از این رو، اهل بیت علیهم السلام در تمام این ماه به عبادت، روزه و نیایش با پروردگار خویش می‌پرداختند؛ اما اینان برای دهه آخر ماه رمضان، اهمیت ویژه‌ای قایل بودند. شاید جهتش این باشد که دو شب مهم قدر در آن قرار گرفته و شاید دلیلش این باشد که ده آخر ماه رمضان، هنگام نتیجه‌گیری است. از امام صادق علیه السلام روایت شده که چون دهه آخر ماه مبارک رمضان فرامی‌رسید، رسول اعظم صلی الله علیه و آله کمرش را محکم می‌بست و از همبستر شدن با زنان خود پرهیز می‌کرد و به شب‌زنده‌داری می‌پرداخت و خود را برای عبادت فارغ‌البال می‌ساخت.^۱

ح. وداع با ماه رمضان

از آن‌رو که ماه رمضان برخی محدودیت‌ها مانند نخوردن غذا و نیاشامیدن آب را به دنبال دارد، برخی منتظر تمام شدن آن هستند؛ اما اولیای خدا از فراق این ماه ناراحت‌اند و جدایی از آن را مصیبت می‌دانند؛ زیرا تنها در این ماه است که درهای رحمت الهی باز و درهای جهنم بسته است. از همه مهم‌تر اینکه در این ماه، عاشق با محبوب خود بیشترین ارتباط را دارد و این پیوند، لذت‌بخش‌ترین لذت‌هاست. بنابراین، باید ماه رمضان را غنیمت شمرد و خود را در معرض نسیم دل‌انگیزش قرار داد. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «انَّ لِرَبِّكُمْ فِي أَيَّامِ دَهْرِكُمْ نَفَحَاتٍ أَلَا فَتَعَرَّضُوا لَهَا؛^۲ بی‌گمان، از جانب پروردگارتان در ایام زندگی شما، نسیم‌هایی به سوی شما می‌وزد. آگاه باشید و خود را در معرض آنها قرار دهید.»

افزون بر این، برخاستن از سفره ضیافت الهی، برای سالکان دل‌داده سخت است. جابر بن عبدالله انصاری نقل می‌کند که در جمعه ماه رمضان، بر رسول خدا صلی الله علیه و آله وارد شدم. هنگامی که چشم او بر من افتاد، فرمود: ای جابر! این جمعه آخر ماه رمضان است. پس با او وداع

۱. سید محمدحسین طباطبایی، سنن النبی صلی الله علیه و آله، ص ۳۰۱.

۲. شیخ صدوق، کتاب التوحید، ص ۳۳۰.

کن و بگو: «قُلِ اللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْهُ آخِرَ الْعَهْدِ مِنْ صِيَامِنَا إِيَّاهُ فَإِنْ جَعَلْتَهُ فَاجْعَلْنِي مَرْحُومًا وَلَا تَجْعَلْنِي مَحْرُومًا»^۱ خدایا! این رمضان را آخرین روزه ما قرار مده و چنانچه قرار دادی، پس ما را مورد رحمت خود قرار بده و ما را از رحمت خویش محروم نساز.

امام سجاد علیه السلام در گفت و گو با ماه رمضان فرمود: «السَّلَامُ عَلَيْكَ مِنْ قَرِينِ جَلِّ قَدْرُهُ مَوْجُودًا، وَأَفْجَعُ قَدْرُهُ مَفْقُودًا، وَمَرْجُوُّ آلَمِ فِرَاقُهُ»^۲ سلام بر تو ای همدمی که هنگام حضور، بسیار گران قدر بودی و آن گاه که رفتی، فراق تو دشوارتر، و مرجع امیدی که جدایی اش دردآور است! همچنین در قسمت دیگر دعای وداع امام سجاد علیه السلام بر این نکته تأکید شده که پیوسته مشتاق دیدار ماه رمضان هستیم: «السَّلَامُ عَلَيْكَ مَا كَانَ أَحْرَصَنَا بِالْأَمْسِ عَلَيْكَ وَأَشَدَّ شَوْقَنَا غَدًا إِلَيْكَ»^۳ سلام بر تو ای ماهی که چه بسیار در گذشته به آمدنت علاقه مند بودیم و چه اندازه در آینده مشتاق دیدار تو هستیم!

از این گونه تعبیرات، به دست می آید که امام در فراق ماه رمضان، بی تاب و پیوسته مشتاق دیدار مجدد آن بوده است: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ، وَاجْبُرْ مُصِيبَتَنَا بِشَهْرِنَا، وَبَارِكْ لَنَا فِي يَوْمِ عِيدِنَا وَفِطْرِنَا»^۴ خداوندا! بر محمد و آل او درود فرست و مصیبت و اندوه ما را با رفتن این ماه، به خوبی جبران کن و برای ما روز عید فطر را مبارک و نیکو گردان.

۱. شیخ صدوق، فضائل الأشهر الثلاثة، ص ۱۳۹.

۲. علی بن حسین علیه السلام، الصحیفة السجادیة، دعای ۴۵، ص ۱۹۸.

۳. همان، ص ۲۰۰.

۴. همان، ص ۲۰۲.